

УДК 330.341.1

Ю. О. Єрешко

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА – СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Досліджується економічний розвиток України в проекції на інноваційну діяльність для створення відповідної інноваційної політики. Визначено пріоритетність подальшого розвитку інноваційної економіки в цілому. Проаналізовано промислові підприємства, що впроваджують інновації, та загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості. Запропоновано напрями розвитку відповідно до складових інноваційного потенціалу.

Ключові слова: інновації, інноваційна політика, інноваційний потенціал, економічне зростання, конкурентоспроможність.

Исследуется развитие Украины в проекции на инновационную деятельность для создания соответствующей инновационной политики. Определена приоритетность дальнейшего развития инновационной экономики в целом. Проанализированы промышленные предприятия, внедряющие инновации, и общий объем инновационных затрат в промышленности. Предложены направления инновационного развития в соответствии с составляющими инновационного потенциала.

Ключевые слова: инновации, инновационная политика, инновационный потенциал, экономический рост, конкурентоспособность.

The article deals with the research on the economic growth of Ukraine with respect to the innovative activity aimed at generating appropriate innovation policy. It is defined herewith the highest priority of further innovative economy development. The article attempts at analysing industrial enterprises which implement innovations as well as a total volume of expenses on innovations within the industrial sector. Based on innovative potential constituents, trends for further innovative development are suggested.

Keywords: innovation, innovation policy, innovative potential, economic growth, competitiveness.

Для того, щоб Україна посіла чільне місце серед країн міжнародного співтовариства, необхідно вибрати модель розвитку економіки, що забезпечить її процвітання в майбутньому. Такою моделлю розвитку є інноваційна. Вирішення проблем розвитку підприємств дозволить трансформувати процеси ризикового інтуїтивного пошуку напрямів розвитку в науково обґрунтовані, перейти на інноваційний шлях розвитку, що сприятиме створенню в Україні умов стабілізації і стійкого зростання. У першій половині ХХ століття під впливом теорії функціоналізму інновації почали інтерпретувати як прояв нерівнозначності, напруженості в системі або як відхилення від норми, які слугують джерелом нових напруженостей. Це пов'язано з тим, що будь-яка інновація базується на інформації. Інформація використовує два джерела: а) інформація прагматичного узагальнення повсякденного досвіду; б) інформація, отримана з наукового дослідження. Через те статистичне відображення інноваційного розвитку виявляється часто фрагментарним, методологічно не перевіреном, запізнлим і далеко не правильним. Наприклад, у 2011 році існували дані про деякі важливі сторони інноваційного розвитку світу тільки за 2005–2008 рр. В умовах, коли темпи розвитку прискорюються, розрив у 3–6 років між подією та її статистичним відображенням завеликий і може призвести до спотворення висновків. У зв'язку з цим інноваційний процес – це процес створення, розповсюдження і використання нововведення, перетворення нових видів і способів людської життєдіяльності в соціально-економічні норми і технічні зразки, забезпечення їх інституціонального

оформлення, інтеграції й закріплення в економічній сфері, тому побудова раціональної інноваційної політики одна із насущних проблем теорії управління, яка гарантує сталий розвиток і високий конкурентоспроможний рівень країни.

Роль держави в трансформаційній економіці є об'єктом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних економістів. Варто згадати праці таких видатних науковців, як Дж. Стігліц, Дж. Сакс, Г. Чесбра, С. Сільвестрова, Н. Іванова, В. Колесова, В. Белоусова, В. Черковца, а також українських учених А. Чухно, В. Гесця, В. Соловійова, Л. Федулову. Останні події та ситуація, яка склалася, вимагають конкретизувати дослідження, спрямувати їх у сферу інновацій.

Метою статті є обґрунтування інноваційних пріоритетів розвитку підприємства для визначення інноваційної політики в контексті ринкової трансформації в Україні.

Розв'язання проблем економічної стабілізації та забезпечення сталого розвитку України безпосередньо пов'язано з формуванням активної інноваційної діяльності, розробкою та реалізацією інноваційних стратегій як на макроекономічному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. За сучасних умов успіху досягають країни, які спроможні розвинути внутрішній потенціал інноваційно-інвестиційної модернізації економіки, що посилює її гнучкість щодо реагування на зміни умов глобальної конкуренції. Основна задача полягає в тому, що в довгостроковому періоді для конкурентоспроможності економіки країни важливим є забезпечити якісні властивості діяльності суб'єктів господарювання, можливості виконувати певні етапи науково-інноваційного циклу, а не статична галузева спеціалізація окремих підприємств. Це передбачає, що країни реагують на посилення конкурентного тиску не лише міжгалузевими об'єднаннями, а й здійснюють якісну модернізацію в межах підприємств – спеціалізацію на більш науково- та технологічноємні сегменти виробництва.

До того ж, як показав досвід багатьох менш розвинутих країн, успішний перехід до інноваційної моделі функціонування національної економіки можливий лише за умови сприйняття нею інновацій (тобто така модель не буде життєздатною без реформування економічного середовища в цілому на основі докорінної перебудови господарського механізму країни). Також необхідно вирішити проблему адекватного національним умовам регулювання інноваційного процесу, що має набути особливого типу міжнародної конкуренції, заснованого на інтенсивному впровадженні інновацій. Наприклад, у міжнародні глобальні перегони вступив Китай, який не задоволений статусом «світової фабрики», а заявляє про себе як про країну, яка претендує на статус «світової наукової лабораторії», що підтверджується зростанням питомої ваги національних розробок в інноваційних продуктах країни. Таким чином, виклики глобалізації виступають об'єктивною реальністю й потребують абстракції національної економіки до світових процесів.

За відсутності інноваційної і структурної політики держави технологічні зрушення в національній економіці мають явно виражений регресивний характер, що проявляється в постійному деградуванні її технологічної структури, і насамперед сучасних виробництв. Більшість виробництв готової продукції, які замикають відтворювальний контур сучасного технологічного укладу, згорнуто. За оцінками експертів, виробництво високотехнологічної побутової електроніки й приладобудування перебуває в зоні некомпенсованого технологічного відставання. Структурну кризу економіки можна подолати шляхом упровадження нових технологій, які створюють нові виробничі можливості, засвоєння яких забезпечує прорив у підвищенні її ефективності та перехід до нового етапу зростання. Відомо, що в сучасних умовах збільшення національного доходу

обґрунтовується науково-технічним прогресом, деградація науково-технічного потенціалу держави призводить до втрати можливості соціально-економічного розвитку в майбутньому. Падіння конкурентоспроможності національної економіки визначається типом її інноваційної політики: за всіма показниками інноваційної активності вона суттєво відстає від розвинутих країн. Науково-технічний потенціал держави продовжує деградувати, що пояснюється зменшенням вартості наукових досліджень і розробок, і як наслідок – погіршенням їх результативності.

Витрати підприємств України, за даними Держкомстату України, на технологічні інновації в 2013 р. знизилися на 16,5 % (до 9,6 млрд грн проти 11,5 млрд грн в 2012 р.). Питома вага засобів на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення знизилася до 58 %, але витрати на внутрішні та зовнішні науково-дослідні роботи зросли до 17,1 % (відповідно 13,7 % та 3,4 %), як і в попередні роки вельми незначну частину засобів (0,9 %) витрачено на придбання нових технологій.

Фінансова підтримка держави 1,9 % (2,2 %), кошти національних (1,3 %) та іноземних (13,1 %) інвесторів (1,3 %, 8,7 %), питома вага кредитів значно зменшилася і склала 6,6 % проти 21,0 %.

У 2013 р. 1031 підприємство реалізувало інноваційної продукції на 35,9 млрд грн або 3,3 % загального обсягу реалізованої продукції (у 2012 р. – 36,2 млрд грн, 3,3 %). Реалізацію продукції за межі України здійснили 334 підприємства, обсяг її склав 44,7 % від загального обсягу реалізації інноваційної продукції, зокрема в країні СНД – 25,3 %. Майже кожне четверте підприємство реалізувало нову для ринку продукцію. Обсяг її становить 12,4 млрд грн (53 %). 86 % підприємств реалізувало продукцію, яка була новою винятково для них. Обсяг такої продукції склав 23,5 млрд грн. Понад 40,4 % нової продукції 27 підприємств реалізувало за межі України [1, с. 30, 40, 121].

Візьмемо до уваги, що питома вага держави в наукових розробках у розвинутих країнах 50 років тому була 40 %, а сьогодні, наприклад, у США – 10 %, 90 % НДКР фінансують компанії. В Японії ця вага ще вища – 18 %, у Німеччині та Великобританії – близько 30 %. Така різниця виникає тому, що інноваційний розвиток – це тривалий історичний та багатоступеневий процес, різні держави по-різному проходять певні етапи. Через це необхідно усвідомити, на якому етапі перебуває Україна. Не можна розглядати інноваційний процес лише через призму конкретних інноваційних процесів та окремих підприємств. Інноваційний розвиток давно інтернаціоналізовано, зокрема і з боку фінансування. У багатьох країнах Європи (Бельгія, Нідерланди), Азії (Таїланд, Північна Корея тощо) інноваційний розвиток – це розвиток іноземних фінансів [2, с. 70].

Важливо зазначити, що інноваційна складова є частиною національної економіки. У сучасному світі в інноваційній сфері державні кордони швидко стираються. В економіці більшості країн її перспективи на всіх стадіях нерозривно пов'язано із процесами глобалізації, світового, наукового, інформаційного та господарського обміну, залучення інвестицій. Україна не може бути винятком у цьому. Разом із тим країна може вийти на інноваційний шлях розвитку лише тоді, коли інноваційна політика стане основою функціонування всіх компонентів системи ринкової економіки: формування структури виробництва та його науково-технічної бази, вдосконалення системи управління, розвитку людського фактора виробництва. Також необхідно вирішити проблему регулювання інноваційного процесу, адекватного національним умовам, що матиме як спільні, так і специфічні риси порівняно з інституційною складовою інноваційних програм

інших країн. У контексті поставленої проблеми інноваційності промислових підприємств необхідно розглядати схильність до інновацій різного роду (радикальних, інкрементальних, продуктових, процесних та інституціональних) та мотивації до інновацій за всіма категоріями [3, с. 72].

Методологічною основою запровадження інноваційної політики економічного розвитку є:

- створення умов для зростання ринкового попиту інновацій;
- сприяння розвитку конкурентного середовища;
- надання пріоритетної підтримки розвитку науки і освіти;
- забезпечення захисту інтелектуальної власності;
- забезпечення покращення якості робочої сили та випереджального зростання її вартості.

Макроекономічні показники за роки функціонування ринкової економіки України свідчать про кризу в її інноваційній сфері. Так, фінансування науки за останні 15 років неухильно зменшувалося. Витрати на наукові дослідження та сприяння НТП в Україні за останні роки склали не більше 0,9 %, пор. у США – 2,8 %, Швеції – 4,6 %, Німеччині – 2,5 %, Франції – 2,2 %, Японії – 3,1 %, Росії – 1,2 %, а за витратами на науку на душу населення ми поступаємося світовим лідерам у десятки разів. Якщо в 2000 р. за розміром цього показника Україну порівнювали з провідними країнами ОЕСР, то сьогодні вона ближче до групи країн із низьким науковим потенціалом – Іспанії, Польщі, Угорщини та ін.

Отже, забезпечення конкурентоспроможності через інновації має стати метою національної економічної політики. Такий розвиток економіки має базуватися на визначенні довгострокових пріоритетів, які обумовлюють орієнтацію національної економіки на визначення раціональної організації й оптимальної структури, що сприятиме досягненню найбільш можливих темпів економічного зростання. У стратегічному контексті істотне підвищення конкурентоспроможності підприємств України можливе лише за рахунок їхньої інноваційної модернізації та розширення участі в зовнішньоекономічній діяльності на підставі технологічних, а не цінових конкурентних переваг.

Інвестиційний клімат держави, зокрема й для фінансування інновацій, залишається несприятливим. Макроекономічні показники свідчать, що економічне зростання в Україні виявляється проблемним, тому що економічна система не поліпшується. У довгостроковому періоді економіка України не готова до зростання і не може забезпечити стійкість держави. Таким чином, наукові дослідження щодо застосування інвестицій в інноваційній діяльності є на сьогодні актуальними. Необхідність фінансування інновацій обумовлено тим, що, за статистикою, кожна десята інновація дає вигоду та покриває витрати решти дев'яти безприбуткових технічних проектів.

Інвестиції в інновації можливі лише за високого рівня економічного розвитку і безпосередньо орієнтовані на розвиток науки і техніки, що дає можливість здешевлення основного капіталу й зменшення витрат за окремими елементами виробництва товару. Це відома модель теорії інвестиційного процесу, за якою, інвестиції, з одного боку, є чинником протистояння ринку та виробника, який постійно тисне на нього, а з іншого, засобом, що стимулює інноваційну діяльність. Крім того, інновації та інвестиції завжди нівелюють дію законів спаду будь-яких виробничих факторів, а також вирішують проблему обмеженості фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, що постійно збільшуються. Накопичення грошей з метою промислового інвестування є результатом конкурентних переваг, які уможливають запровадження нової техніки для забезпечення найбільшого доходу.

Інноваційна політика є потужним інструментом, за допомогою якого держава може подолати економічну кризу, забезпечити її структурну перебудову та постійно наповнювати внутрішній, а потім і зовнішній ринки різноманітною конкурентоздатною продукцією. Інноваційну політику можна визначити і як єдину та нерозривну систему економічних відносин, що на основі послідовного генерування та втілення досягнень НТП забезпечує передумови сталого та високо конкурентного функціонування національного господарського комплексу. Завданням цієї системи є охопити інноваційними процесами всі галузі та сфери економіки, перетворити всі суб'єкти господарювання на інноваційно-генеруючі та інноваційно-сприйнятливі, тому, впроваджуючи інноваційну політику, потрібно розробляти галузеві інноваційні проекти та цільові програми, які узгоджені за термінами їх здійснення та ресурсами виконавців і які забезпечують ефективні розв'язання завдань щодо освоєння та розповсюдження нових видів продукції і технологій. Серед головних факторів, які впливають на темпи і зміст інноваційної політики, потрібно виділити: а) ринковий попит на інновації; б) наявність інноваційного потенціалу; в) наявність ефективних механізмів комерціалізації розробок і результатів інтелектуальної діяльності; г) інноваційну інфраструктуру [3, с. 115].

Для визначення впливу інноваційної політики на зростання економіки потрібні відповідні макроекономічні умови. Вони включають нормалізацію системи грошового обігу та формування механізмів кредитування виробничої діяльності, зниження банківських відсотків рефінансування та розгортання інститутів довгострокового фінансування інвестицій у розвиток виробничої сфери, зниження оподаткування виробничої та інвестиційної діяльності, виправлення цінових диспропорцій, захист внутрішнього ринку від нечесної конкуренції імпортерів. Стимулювання інвестиційної діяльності багато в чому визначає успіх економічного розвитку інноваційної діяльності. Безумовно, реалізація інноваційної політики неможлива без масштабних інвестицій, які повинні забезпечити конкурентоспроможність національної економіки на світових ринках. Під інституціональним аспектом інвестиційної діяльності треба розуміти участь інших джерел фінансування, зокрема власних, запозичених, бюджетних засобів. Якщо до 1990 р. значна частина інвестицій фінансувалася із державного сектору, на долю власних засобів підприємств припадало близько 20–25 %, то за часи ринкових перетворень у країні ця пропорція суттєво змінилася. На сьогодні питома вага приватних інвестицій у капітал збільшилася, а фінансування з бюджету складає більше 30 %. Приватні державні інвестори мають різні мотиви та інтереси інвестування, що обумовлює їхні інвестиційні переваги. Мотиви приватних інвесторів спрямовано на отримання максимального доходу на вкладений капітал, і ця мета домінує у їхній поведінці стосовно державного інвестора. Потужним додатковим джерелом надходження інвестицій, і зокрема іноземних, є значні можливості системи венчурного фінансування [3, с. 38].

Розвиток венчурного підприємництва здатний розв'язувати цілий комплекс завдань, стратегічно важливих для здійснення позитивних якісних змін в економіці. По-перше, з'являється можливість реанімувати та суттєво активізувати національний інноваційний потенціал, поступово перетворювати його на основний фактор розвитку національної економіки, розширення її податкової та експортної бази. По-друге, відбудеться зближення української та міжнародної підприємницької діяльності на основі сучасних форм і напрямів економічної активності, взаємодії з безпосередніми розробниками інноваційних продуктів. По-третє, виникне практика відкритих інновацій, тому що інноваційний цикл розвертатиметься не лише всередині якої-небудь окремої компанії, але і в межах міжкорпоративних інноваційних взаємозв'язків. Низка великих компаній, що виступають сьогодні ініціаторами створення

мереж знань, залучають до участі в них університети, незалежні лабораторії, державні наукові структури і самі стають їх центральною ланкою. Нова парадигма в управлінні інноваціями, вперше запропонована Г. Чесбро, професором Каліфорнійського університету, ґрунтується на необхідності для компанії застосовувати інноваційні процеси з тим, щоб, залучати як внутрішньофірмові, так і запозичені знання та технології, отримувати додаткову користь і переваги [4].

По-четверте, використовувати нове, ще маловивчене явище, яке отримало назву «краудсорсінг». Фундаментальна ідея цього явища полягає в тому, що колективний інтелект великої групи людей спроможний дати більше ідей та знань. Краудсорсінг виникає, коли спільнота людей із різними точками зору, знаннями, ноу-хау об'єднує свої ідеї, щоб створювати щось нове. Прикладом краудсорсінгу може бути розвиток «Вікіпедії». Цю онлайн-енциклопедію створено в результаті спільної творчості багатомільйонної аудиторії на принципах відкритості та децентралізації. Маючи бажання, будь-хто може опублікувати інформацію на сторінках енциклопедії, а контроль за вірогідністю цієї інформації здійснюють інші користувачі через можливість її редагувати [5].

Прискорення інноваційних процесів спонукає багато компаній пристосуватися до нових форм генерації знань. І тут серед першочергових завдань необхідно назвати не тільки створення сприятливого інноваційного клімату в країні та встановлення економічного й інституціонального режиму, що дозволить ефективно використовувати інтелектуальні ресурси, а й розвиток прикладної науки, яка б перетворювала теоретичні розробки в дослідні зразки та дозволяла виводити їх на ринок через масове виробництво, а також побудову дієвої системи управління знаннями в організаціях, що стимулюють її інноваційну активність.

Потрібно звернути увагу і на процес «витоку мізків», який, по-перше, негативно відбивається на економічному розвитку країни в цілому, і на його інноваційному потенціалі зокрема. Деякі вчені країн, що розвиваються, кваліфікують від'їзд спеціалістів як нову форму колоніалізму. З іншого боку, країни, які полишають висококваліфіковані мігранти, самі стають інноваційним середовищем. Так, у дослідженні, проведеному в США 2006 р. відзначено, що за останні 15 років 25 % інноваційних підприємств було створено мігрантами. Але вони налагоджують тісні зв'язки з країною свого походження. Швидко економічне зростання Південної Кореї, Китаю, Індії пов'язано з тим, що мігранти з цих країн залучають свої капітали в різні інноваційні проекти. Значна частина мігрантів повертається в країни свого походження або як «янголи» венчурного розвитку, або як венчурні інвестори. Такий інтерес мігрантів до інвестування в національну економіку пояснюється, перш за все, їхньою більшою інформованістю та адаптованістю до місцевої специфіки порівняно з іноземними інвесторами. Через відтік кваліфікованих мігрантів країни, що розвиваються, отримують значний доступ до технологічних нововведень та досліджень. Деякі країни ухвалюють програми щодо активного залучення капіталу співвітчизників, які проживають за її межами. Країни, які в стратегії свого розвитку мають можливості використовувати потенціал зовнішньої міграції, отримують від цього процесу позитивні наслідки [6, с. 103].

Із венчурним капіталом українські підприємці отримують не тільки гроші із Заходу, але й передовий управлінський досвід та розгалужені ділові контакти, необхідні для міжнародної комерціалізації власних технологічних розробок, за умови збереження контролю над компанією.

Сьогодні на фінансовому ринку найбільш прогресивною моделлю запозичення фінансових ресурсів є сек'юритизація. Остання сприяє реструктуризації кредитних запозичень банків, а також фінансових активів компаній у цінних паперах, у результаті чого залучені фінансові ресурси набувають гнучкості та можуть бути

трансформовані в інвестиції. Найбільш поширеним видом сек'юритизації є синтетична форма, яка почала активно впроваджуватися з середини 90-х років ХХ ст., чому сприяло зростання ринку кредитних деривативів. Відповідно до визначення Базельського комітету, синтетична сек'юритизація є структурованою угодою з використанням кредитних деривативів та метою передачі кредитного ризику визначеній сукупності активів третім особам. Тенденція до такого нового явища як сек'юритизація, сприятиме подальшому розвитку ринку фінансових інструментів, а також розширенню кола його потенційних учасників.

Інноваційно-орієнтовані інвестиції є найбільш перспективним напрямком вкладання фінансових ресурсів в Україну, висококонкурентних за визначенням міжнародного ринку капіталів. Такі вкладення здатні не тільки задовольнити інтереси різних груп інвесторів, але й докорінно змінити вигляд та місце України в системі господарських зв'язків світу.

Висновки. За сучасних умов економічне зростання в Україні відбувається суто екстенсивно – переважна більшість галузей національної економіки зазнає інфляційного, а не реального зростання, що пояснюється головним чином майже повною відсутністю інноваційно-інвестиційного процесу. Таким чином, необхідність упровадження інноваційної моделі економічного розвитку є очевидною. На наш погляд, однією з багатьох причин гальмування інноваційно-інвестиційного процесу є намагання держави застосувати до економіки вже існуючу інноваційну модель розвитку, незважаючи на об'єктивні національні особливості, що призводить до втрати її ефективності. Крім того, загальновідомими є суто фінансові причини незначних обсягів інвестицій в інновації, пов'язані з економічною та політичною нестабільністю, законодавчими недоліками, занадто великим податковим навантаженням, картельною монополізацією економіки тощо. Отже, нами доведено доцільність упровадження інноваційної моделі економічного розвитку України, що має бути адекватною національним умовам. Розроблення питань венчурного інвестування та сек'юритизації як напрямів інноваційно-інвестиційного процесу накреслюють напрям подальших досліджень і наукових розробок.

Бібліографічні посилання

1. Статистичний щорічник України за 2012 р. / Держкомстат України; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Консультант, 2012. – 591 с.
2. **Фролов А. В.** Инновационная политика и конкурентоспособность США / А. В. Фролов // Вестник Московского гос. ун-та: Сер. «Экономика». – М. : Московский гос. ун-т, 2010. – № 6. – С. 64–77.
3. **Гальчинський А.** Україна: наука та інноваційний розвиток / А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко. – К. : Оранта, 1997. – 212 с.
4. **Chesbrough H. W.** New Puzzles and New Findings / ed by H. W. Chesbrough, W. Vanha-verbeke, J. West // Open Innovation: Reseaching a New Paradigm : book. – Oxford, 2006.
5. **Surowieski I.** The Wisdom of Crowds: Why the Many are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations / I. Surowieski. – L., 2005.
6. **Вихорева О. М.** Финансовое обеспечение инновационного развития в современном мире / О. М. Вихорева, С. Б. Карловская // Вестник Московского гос. ун-та: Сер. «Экономика». – М. : Московский гос. ун-т, 2011. – № 4. – С. 98–109.
7. Інноваційне законодавство України. Повне зібрання нормативно-правових актів: у 3-х т. / уклад.: авт. кол. за заг. ред. В. В. Костицького. – К., 2003. – Т. 1. – 284 с.; Т. 2. – 192 с.; Т. 3. – 152 с.

Надійшла до редколегії 18.04.2014